

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในประเทศไทยมักตั้งถิ่นฐานอยู่ตามริมแม่น้ำมาแต่อดีต ชุมชนริมแม่น้ำเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางที่มีความอุดมสมบูรณ์ มนุษย์มักทำเกษตรกรรมบริเวณพื้นที่อยู่อาศัยของตน โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำ และมีการพึ่งพาน้ำในการดำเนินชีวิตประจำวัน มนุษย์จึงมีความผูกพันกับน้ำมาตั้งแต่อดีต

กรุงเทพมหานครในอดีตตั้งอยู่กลางพื้นที่เกษตรกรรมที่มีความอุดมสมบูรณ์ คนมักตั้งถิ่นฐาน อยู่บริเวณริมแม่น้ำและริมคลองในพื้นที่นาและสวน เพราะต้องการใช้น้ำในการทำเกษตร และใช้ในการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังเป็นเส้นทางสัญจรในการติดต่อไปมาหาสู่กัน ระหว่างเมืองและละแวกบ้าน ต่อมาเมื่อกรุงเทพมหานครมีการพัฒนาและการขยายตัวมากขึ้น ความเจริญในด้านต่างๆ เริ่มเข้ามาสู่พื้นที่เมือง เช่น ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ ระบบถนนภายในเมือง และสามารถเชื่อมโยงไปยังเมืองต่างๆ ได้สะดวกมากขึ้น การใช้ที่ดินภายในเมืองมีความหลากหลายมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนจากที่เคยอยู่บริเวณริมแม่น้ำ ริมคลองมาเป็นอยู่ริมถนนสายหลักและถนนภายในชุมชนและขยายตัวออกไปตามสองฟากถนน คนเริ่มหันมาพึ่งพามากขึ้น ทั้งการใช้ที่ดินและการคมนาคมขนส่งทำให้บทบาทของน้ำลดความสำคัญลง มีเพียงพื้นที่บางส่วนที่ยังคงพึ่งพาอาศัยน้ำในการดำเนินชีวิตอยู่ คือบริเวณพื้นที่สวนริมแม่น้ำที่ยังมีการทำสวนอยู่ และยังคงใช้น้ำในการทำเกษตรและอุปโภคบริโภค

การพัฒนากรุงเทพมหานครส่งผลการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองต่อเนื่องมายังพื้นที่ตอนเหนือ คือบริเวณพื้นที่ปริมณฑล คือจังหวัดนนทบุรีเป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องจากกรุงเทพมหานครเนื่องจากเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ในอดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองนนทบุรีเป็นเมืองหน้าด่านที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมริมแม่น้ำขนาดใหญ่ มีการค้าขายผลผลิตทางเกษตรบริเวณตลาดน้ำเรียกว่าบ้านตลาดขวัญ ในสมัยนั้นทหารใช้เส้นทางน้ำในการเดินทางจากเมืองบางกอกไปยังกรุงศรีอยุธยา โดยผ่านเมืองนนทบุรีไปยังเมืองปากเกร็ดซึ่งเป็นด่านขนอนเก็บภาษีเรือสินค้าและเป็นเมืองที่ใช้สะสมเสบียงอาหารไว้ใช้ในยามศึกสงคราม และบริเวณตลาดน้ำเมืองปากเกร็ดเป็นจุดแวะพักและซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของพ่อค้าแม่ค้าที่ล่องเรือมาจากเมืองต่างๆ ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระได้ทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองลัดเกร็ดเพื่อร่นระยะทางในการเดินทาง ทำให้มีพื้นที่ส่วนหนึ่งถูกตัดออกเป็นเกาะ เรียกว่า เกาะเกร็ด เป็นพื้นที่ที่มีความเป็นธรรมชาติมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น คือ วัฒนธรรมชาวมอญ เนื่องจากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ได้มีครอบครัวทหารมอญที่อพยพมาจากอยุธยาและที่อยู่กรุงเทพมหานครได้ย้ายมาอยู่ที่ปากเกร็ด และเกาะเกร็ด จึงเกิดเป็นชุมชนมอญขนาดใหญ่และสืบเชื้อสายมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 304 และ 306 (ถนนแจ้งวัฒนะและถนนติวานนท์) ทำให้การใช้ที่ดินและการตั้งถิ่นฐานภายในเมืองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของเมืองที่ต่อเนื่องมาจากกรุงเทพมหานคร มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมถนน และเปลี่ยนมาใช้รถยนต์มากขึ้น การสัญจรทางน้ำลดลง พื้นที่นาและสวนลดน้อยลง เปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรม คอนโดมิเนียมและบ้านจัดสรร มีเพียงบางส่วนที่ยังคงตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำ และใช้ทางน้ำในการสัญจรไปมาระหว่างเมือง และละแวกบ้าน จะเป็นผู้ที่ทำสวนอยู่บริเวณริมแม่น้ำ และต้องพึ่งพาน้ำในการดำเนินชีวิตและประกอบกิจกรรมประจำวัน เมืองปากเกร็ดจึงมีลักษณะของการเป็นเมืองที่พึ่งพาน้ำและพึ่งพาน้ำอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน คือ บริเวณปากเกร็ดและเกาะเกร็ด เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจเนื่องจากเมือง มีความเจริญและขยายตัวมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินภายในเมือง คนภายในเมืองมีการพึ่งพากันมากขึ้น แต่สำหรับคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เกาะเกร็ดซึ่งเป็นชุมชนมอญเก่าแก่มาแต่อดีต ยังคงมีการพึ่งพาน้ำมากกว่าคนในเมือง จากที่พื้นที่เกาะเกร็ดเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นธรรมชาติและมีการพึ่งพาน้ำในการดำเนินชีวิตทั้งใช้ในการทำการเกษตรใช้อุปโภคบริโภคใช้ในการสัญจร และปัจจุบันใช้ประโยชน์จากน้ำในการท่องเที่ยว โดยใช้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวรอบเกาะเกร็ด ทำให้พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นเมืองกึ่งชนบทมีคุณค่าเพิ่มขึ้น และคนที่เกาะเกร็ดยังมีการพึ่งพาน้ำในชีวิตประจำวันอีกด้วย ได้แก่ บริการสาธารณะต่างๆ จากเมืองปากเกร็ด เช่น การคมนาคมขนส่งทางบก โรงเรียน โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้า และสถานที่ราชการ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมืองที่พึ่งพาน้ำและชุมชนที่พึ่งน้ำ ดังเช่นบริเวณพื้นที่เทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด มีความสัมพันธ์กันทั้งในทางพื้นที่และวิถีชีวิตของคนทั้งสองพื้นที่อย่างมาก แต่ในอีกมุมมองหนึ่งการที่คนจากกรุงเทพมหานคร หรือจากจังหวัดอื่นๆ เข้ามาท่องเที่ยวที่เกาะเกร็ดทำให้เกิดการลุกจ้าของการเป็นเมืองเข้าสู่พื้นที่ชุมชนเกาะเกร็ด มีคนจากภายนอกที่พยายามเข้ามาจับจองพื้นที่ในเกาะเกร็ดเพื่อหาประโยชน์และผลกำไรจากการสร้างความเจริญต่างๆ ในพื้นที่ เช่น โครงการคอนโดมิเนียมบนเกาะเกร็ด การตั้งถิ่นฐานของคนบนเกาะเกร็ดส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนและมีโรงเรียนเพียงไม่กี่แห่งบนเกาะที่ให้บริการด้านการศึกษา พื้นที่บริเวณกลางเกาะบางส่วนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม บางส่วนถูกปล่อยให้รกร้าง เนื่องจากบริเวณกลางเกาะเป็นที่ดอนจะต้องสูบน้ำเข้ามาเพื่อทำการเกษตรทำให้ต้องใช้ต้นทุนในการเกษตรสูง การทำการเกษตรจึงไม่คุ้มกับการลงทุน คนจึงเลิกทำเกษตรกรรม กันไป สำหรับถนนภายในชุมชนเป็นทางเดินเท้าและทางมอเตอร์ไซด์ จึงเป็นที่น่าสนใจที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองที่พึ่งพาน้ำ (เทศบาลนครปากเกร็ด) และชุมชนที่พึ่งพาน้ำ(เกาะเกร็ด) ที่เกิดจากการกระบวนการพัฒนา

เมือง และความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่เมืองที่พึ่งพาทบและชุมชนที่พึ่งพาน้ำ รวมทั้งการศึกษาถึงองค์ประกอบของเมืองและชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากกระบวนการพัฒนาเมือง

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากการบุกรุกของกระบวนการพัฒนาเมืองที่พึ่งพาทบเข้าไปในพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่พึ่งพาน้ำในบริเวณเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด

1.2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานเมืองที่พึ่งพาทบ (เทศบาลนครปากเกร็ด) กับชุมชนที่พึ่งพาน้ำ (เกาะเกร็ด)

1.2.3 เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เมืองและชุมชนอันเกิดจากปฏิสัมพันธ์กันของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่พึ่งพาทบและพึ่งพาน้ำ

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากการบุกรุกของกระบวนการพัฒนาเมืองที่พึ่งพาทบเข้าไปในพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่พึ่งพาน้ำในบริเวณเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด และศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานเมืองที่พึ่งพาทบกับชุมชนที่พึ่งพาน้ำ ในบริเวณเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด

1.3.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่เมืองในเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและพื้นที่ชุมชนในเกาะเกร็ด

1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากการบุกรุกของกระบวนการพัฒนาเมืองที่พึ่งพาทบเข้าไปในพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่พึ่งพาน้ำในบริเวณเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด และศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานเมืองที่พึ่งพาทบ (เทศบาลนครปากเกร็ด) กับชุมชนที่พึ่งพาน้ำ (เกาะเกร็ด)

1.4.1 ศึกษางานวิจัย ทฤษฎี และแนวความคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองที่พึ่งพาทบและชุมชนที่พึ่งพาน้ำ

1.4.2 เก็บรวบรวมข้อมูลทางทุติยภูมิจากเอกสารของหน่วยงานต่างๆ โดยเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิต ตลอดจนสารสนเทศภูมิภาคและสารสนเทศการที่เกี่ยวข้อง

1.4.3 ออกสำรวจการใช้ที่ดินและวิถีชีวิตบริเวณเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด และออกแบบสอบถามผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่เกี่ยวกับการพึ่งพาบกและการพึ่งพาน้ำในการดำเนินชีวิตเพื่อทราบถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานของเมืองที่พึ่งพาบก (เทศบาลนครปากเกร็ด) กับชุมชนที่พึ่งพาน้ำ (เกาะเกร็ด)

1.4.4 ศึกษารายละเอียดและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด

1.4.5 สรุปผลการศึกษาและวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและปฏิสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานเมืองที่พึ่งพาบก (เทศบาลนครปากเกร็ด) กับชุมชนที่พึ่งพาน้ำ (เกาะเกร็ด)

1.5 การกำหนดกลุ่มประชากรของการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากแบบสอบถาม จะถามประชากรที่อยู่อาศัยในเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและพื้นที่เกาะเกร็ด โดยคิดจากจำนวนครัวเรือนในตำบลปากเกร็ด ในเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด ในปี พ.ศ.2547 จากสำนักงานทะเบียนราษฎร เทศบาลนครปากเกร็ด จ.นนทบุรี จำนวนครัวเรือนที่อยู่ในตำบลปากเกร็ดมีทั้งสิ้นจำนวน 7,094 ครัวเรือน และตำบลเกาะเกร็ดมีจำนวน 1,139 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 8,233 ครัวเรือน

วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การสุ่มตัวอย่างจะเลือกผู้ที่อยู่อาศัยในเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและพื้นที่เกาะเกร็ดในการใช้เป็นตัวแทน เป็นการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้สูตรของ (Taro Yamane, 1973) วิธีการเลือก Sampling จะสุ่มจากหัวหน้าครัวเรือนหรือผู้ที่มีอาชีพเป็นหลักของครัวเรือน โดยมีระดับความเชื่อมั่น 90% และมีความผิดพลาดของความแม่นยำ +10%

$$\text{ดังสูตร } n = N/1+Ne^2$$

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = ขนาดของครัวเรือน (8,233 ครัวเรือน)

e = ความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง (0.1)

ซึ่งจะได้กลุ่มตัวอย่างที่ $n = 100$ ตัวอย่าง

1.6 แหล่งที่มาของข้อมูล

1.6.1 ข้อมูลเอกสารและสถิติจากหน่วยงานต่างๆ

- ข้อมูลการจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน กรมโยธาธิการและผังเมือง
- ข้อมูลประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตร
- ข้อมูลชุมชน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

- ข้อมูลทางเศรษฐกิจ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนนทบุรี
- ข้อมูลประวัติและโครงการสร้างชุมชน คณะกรรมการชุมชนเทศบาลนครปากเกร็ด

1.6.2 แผนที่ฐานจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

1.6.3 ภาพถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหาร

1.6.4 ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

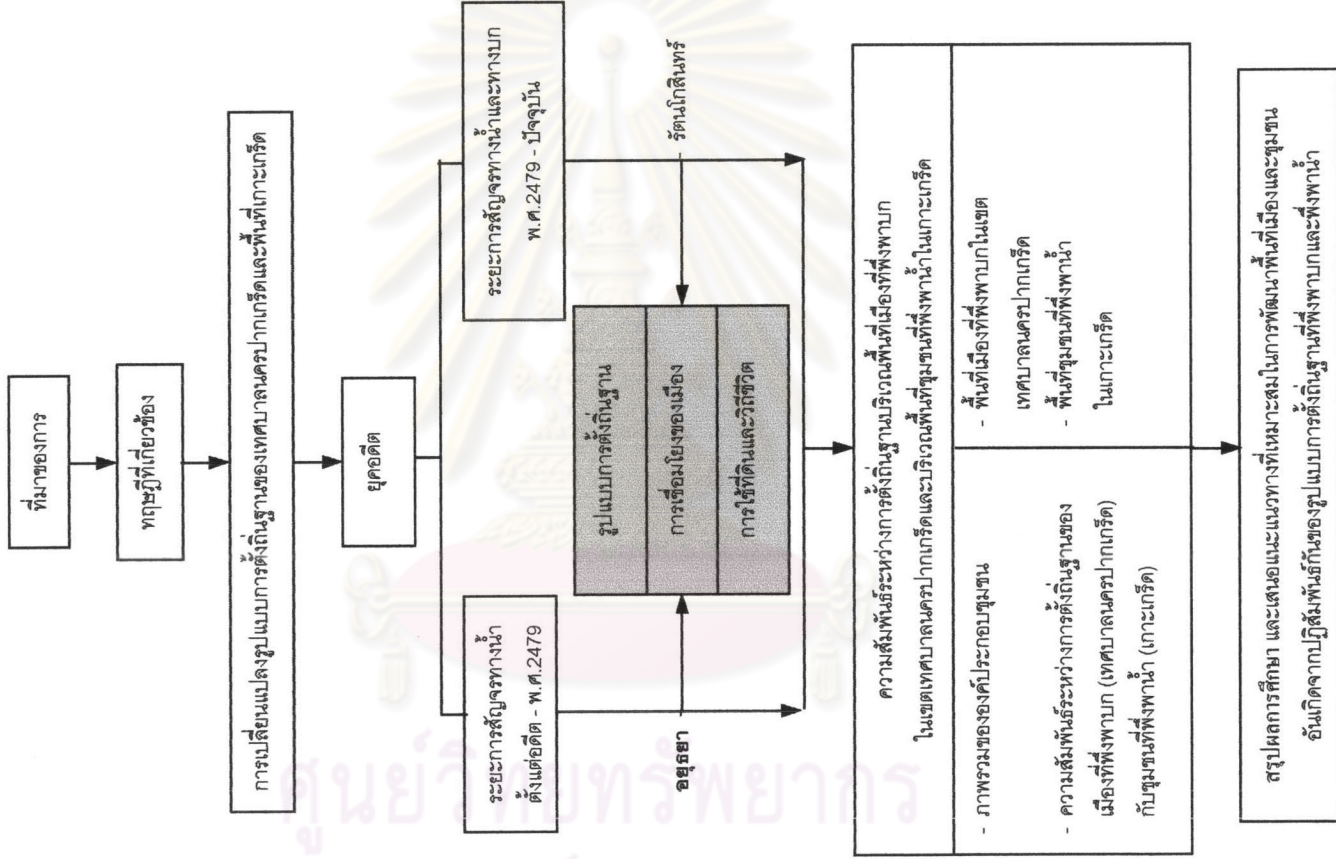
1.7.1 ทำให้ทราบถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอันเกิดจากการบุกรุกของกระบวนการพัฒนาเมืองที่พึ่งพาบกเข้าไปในพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่พึ่งพาน้ำในบริเวณเขตเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด

1.7.2 ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งถิ่นฐานเมืองที่พึ่งพาบก (เทศบาลนครปากเกร็ด) กับชุมชนที่พึ่งพาน้ำ (เกาะเกร็ด)

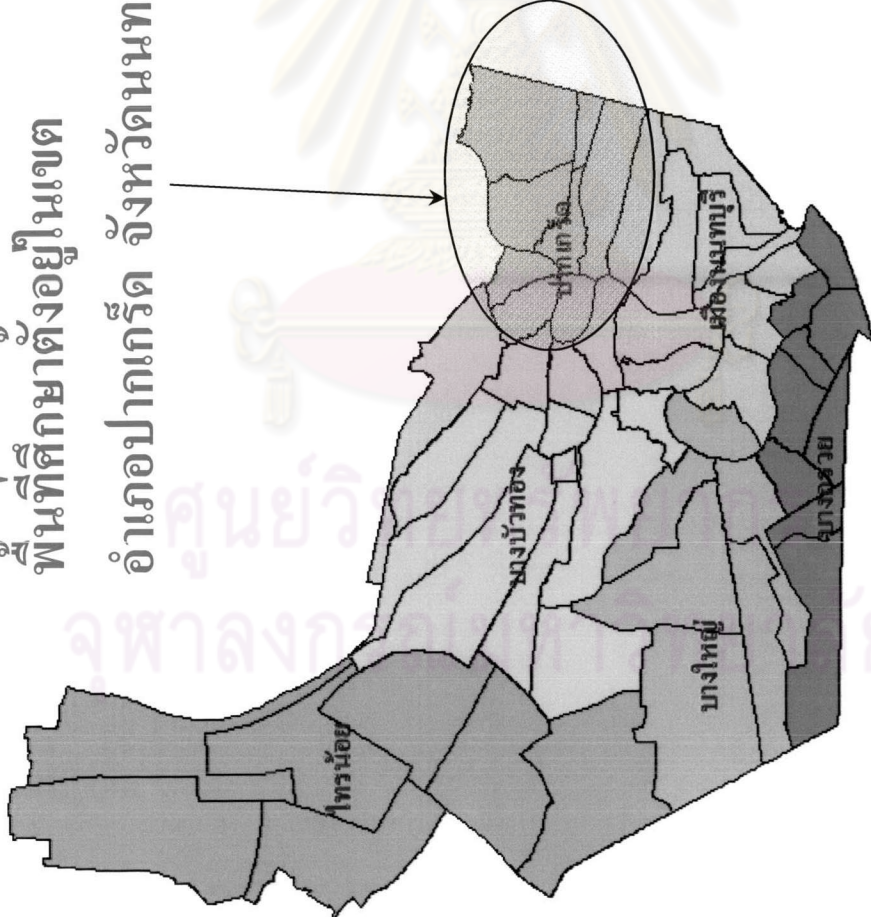
1.7.3 ความรู้ความเข้าใจและผลที่ได้จากการศึกษา สามารถนำมาเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่เมืองและชุมชนอันเกิดจากปฏิสัมพันธ์กันของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่พึ่งพาบกและพึ่งพาน้ำได้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงกรอบการวิจัย

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในเขต
อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

แผนที่ 1.1 จังหวัดนนทบุรี

คำอธิบายสัญลักษณ์

- พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในอำเภอปากเกร็ด

วิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน
ของเมืองที่พึ่งพาทบและพึ่งพาน้ำ
: กรณีศึกษาเทศบาลนครปากเกร็ดและเกาะเกร็ด

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย